

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Łukasza Mitka pt.
„Doradztwo finansowe w procesie podejmowania decyzji kredytowych
przez gospodarstwa domowe”
napisanej pod kierunkiem
dr hab. Beaty Świeckiej, prof. US oraz dr hab. Małgorzaty
Brojak-Trzaskowskiej jako promotora pomocniczego.

1. Ocena formalna

Tekst recenzowanej rozprawy obejmuje 222 stron znormalizowanego maszynopisu, w której to objętości mieści się kilkunastostronicowy wykaz literatury, spis rysunków i tabel. Sam tekst rozprawy to 185 stron.

Analizując przedstawioną pracę od strony redakcyjnej należy stwierdzić, że została ona napisana starannie, choć Autorowi nie udało się uniknąć usterek redakcyjnych i stylistycznych (np. „szczególną uwagę przeznaczono wiedzy” na str. 5, komparastyka zamiast komparatystyka, „wartość kredytów gotówkowych przez banki” na str. 130, itp.).

Rozprawa zawiera 5 rozdziałów, wstęp i podsumowanie. W wyraźny sposób została podporządkowana tematowi pracy, a każdy z rozdziałów został poświęcony konkretnemu zagadnieniu. Temat pracy jest sformułowany jasno i zawiera wyraźnie zarysowany problem badawczy. Rozdziały stanowią spójną całość, a treści w nich zawarte tworzą logiczny ciąg. Pewne zastrzeżenia można zgłosić do niektórych fragmentów pracy, np. rozdział 1.4 w sensie merytorycznym zawiera w sobie rozdział 3.4.

Praca jest oparta na dość obszernej literaturze przedmiotu. Łącznie wykorzystano 102 pozycje literatury przede wszystkim z zakresu finansów osobistych, głównie w języku polskim, ale także angielskim, oraz materiały internetowe i raporty. Materiał graficzny prezentowany w pracy został starannie opracowany i opatrzony odpowiednimi odwołaniami. Tabele i rysunki są przeważnie czytelne i dobrze wkomponowane w tekst. Zastrzeżenie odnosi się tylko do wykresu 3.2, na którym dane dla Czech są niewidoczne.

Podsumowując tę część recenzji uważam, że strona formalna przedłożonej dysertacji doktorskiej Pana Łukasza Mitka zasługuje na pozytywną ocenę i spełnia oczekiwania stawiane rozprawom doktorskim.

2. Ocena merytoryczna

Praca doktorska mgra Łukasza Mitka podejmuje problem korzystania z usług doradztwa finansowego w procesie podejmowania decyzji kredytowych. Wybór takiej tematyki jest zasadny w kontekście wzrastającej zamożności społeczeństwa, a co za tym idzie potencjalnie rosnącego popytu na usługi doradztwa finansowego.

Praca zawiera rozdziały teoretyczne oraz empiryczny, w którym przedstawione zostały wyniki przeprowadzonego przez Autora badania sondażowego. Autor wykorzystał również istniejące opracowania i raporty, które stworzyły tło dla wniosków z badania własnego.

W streszczeniu Autor sformułował cel główny pracy jako „opracowanie modelu wpływu czynników ekonomicznych i pozaekonomicznych na korzystanie z usług doradców finansowych w podejmowaniu decyzji kredytowych przez gospodarstwa domowe, ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy finansowej” (s. 5). We wstępie z kolei cel główny został określony jako „opracowanie modelu wpływu wewnętrznych czynników ekonomicznych i pozaekonomicznych na korzystanie z doradców finansowych w podejmowaniu decyzji kredytowych gospodarstw domowych ze szczególnych uwzględnieniem wiedzy finansowej” (str. 9-10). Identycznie w ostatnim rozdziale (str. 149). Ten sam cel w podsumowaniu brzmi z kolei jako „opracowanie modelu wpływu wewnętrznych czynników ekonomicznych i pozaekonomicznych na korzystanie z usług doradców finansowych w podejmowaniu decyzji kredytowych przez gospodarstwa domowe ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy finansowej” (str. 184). Cel główny został uzupełniony o dwa cele pomocnicze (s. 10). Zadaniem recenzenta jest ocenić, czy cel jest właściwie sformułowany, czy wart jest wysiłku badawczego i czy Doktorant cel ów zrealizował, używając metod odpowiednich do aktualnego stanu wiedzy. Jakkolwiek cel jest ciekawy i ambitny, to należy zauważyć kilka mankamentów. Po pierwsze, brak konsekwencji w jego formułowaniu świadczy o tym, że Autor miał wątpliwości co do jego ostatecznego kształtu i próbował w różny sposób ująć ten sam problem. Odnosi się to zarówno do celu głównego, jak i obu celów pomocniczych. Po drugie, różnice w sposobie formułowania celu głównego utrudniają ocenę co do stopnia jego realizacji. W szczególności wprowadzenie

słowa „wewnętrznych”, które znacząco zawęża zakres celu. Po trzecie, określenie „model wpływu” sugeruje, że Autor będzie posługiwał się metodami eksperymentalnymi, za pomocą których można badać wpływ. Ta sugestia nie znajduje odzwierciedlenia w dalszej części pracy. Już na tym etapie rodzi się również pytanie, z czego korzystają gospodarstwa domowe - z usług doradców finansowych czy z doradców finansowych? Czy doradztwo finansowe, usługi doradztwa finansowego i usługi doradców finansowych to to samo? W celach i w dalszej pracy Autor zamiennie używa tych sformułowań, podczas gdy definiowane jest tylko pojęcie doradztwa finansowego.

Wraz z realizacją celu badawczego Autor stara się również udowodnić w rozprawie hipotezę główną HG: „Istnieje zależność pomiędzy korzystaniem z doradztwa finansowego a poziomem obiektywnej wiedzy finansowej gospodarstw domowych”. Tej hipotezie towarzyszą dwie hipotezy pomocnicze. W odniesieniu do hipotezy głównej bardziej precyzyjnym byłoby wskazanie, jakiego rodzaju zależność istnieje. Wywodząc z celu głównego powinna być to zależność przyczynowo-skutkowa (wpływ), w ramach której posiadana wiedza finansowa wpływa na korzystanie z doradztwa finansowego. Pojawia się jednak dalsze pytanie, w jaki sposób? Pomocnym mogłoby być sformułowanie pytań badawczych, czego Autor nie uczynił.

Szczegółowa analiza treści poszczególnych rozdziałów pozwala stwierdzić, że Autor włożył wysiłek w rozpoznanie i opisanie kluczowych pojęć wykorzystywanych w rozprawie. Pierwszy rozdział nosi tytuł „Decyzje kredytowe jako element decyzji finansowych gospodarstw domowych. Ujęcie teoretyczne”. Należy zauważyć, że decyzje kredytowe są typem decyzji finansowych, a nie ich etapem. Problematyka podejmowania decyzji ma swoje korzenie w psychologii, a zatem tam należy poszukiwać podstaw teoretycznych dotyczących procesu decyzyjnego. Zgodnie z rozważaniami O. Svensona proces ten dzieli się na trzy zasadnicze fazy (elementy, etapy): przeddecyzyjną, decyzyjną i postdecyzyjną¹. Analizując zawartość rozdziału wątpliwości budzi fakt nieuwzględnienia w tab. 1.6 decyzji podatkowych, ubezpieczeniowych, czy decyzji płatniczych. One również należą do grupy decyzji finansowych. Z kolei w tabeli 1.9 nie uwzględniono warunków ignorancji i konfliktu².

¹ O. Svenson, *Differentiation and consolidation theory of human decision making: A frame of reference for the study of pre- and post-decision processes*, Acta Psychologica 80/1992.

² S. Forlicz, *Niedoskonała wiedza podmiotów rynkowych*. PWN, Warszawa 2001.

Pierwszy rozdział powinien stanowić wprowadzenie do dalszych rozważań w pracy i definiować kluczowe pojęcia. W tym rozdziale w mojej opinii najważniejszy powinien być podrozdział 1.4, zatytułowany „Wiedza finansowa i edukacja finansowa w podejmowaniu decyzji finansowych”, który jednak nie do końca spełnia swoją rolę. Owszem, jest tutaj zawarty opis pojęć dotyczących edukacji finansowej, jednak nie ma odniesienia ich do procesu podejmowania decyzji finansowych. Niektóre stwierdzenia są bardzo oczywiste, np. „...edukacja finansowa pełni ważną rolę społeczną, gdyż (...) chroni gospodarstwa domowe przed negatywnymi skutkami niskiej wiedzy z zakresu finansów” (str. 54).

Rozdział drugi pracy został poświęcony opisowi doradztwa finansowego. Jest to bardzo ważny element pracy, ponieważ Autor dokonuje w nim uporządkowania zagadnień dotyczących rozwoju, klasyfikacji, determinant usługi doradztwa finansowego. Pomimo dość dużej staranności w przeprowadzeniu tego wywodu i pomimo podjęcia próby zdefiniowania doradztwa finansowego na potrzeby pracy, nadal nie do końca jasne jest dla mnie pomijanie w wykazie czynności, jakich podejmuje się doradca finansowy zagadnień podatkowych. Jeżeli powodem jest formalna odrębność doradcy podatkowego i finansowego, to dlaczego takiej samej zasady Autor nie stosuje wobec doradcy inwestycyjnego i finansowego? W zaproponowanej w pracy definicji Autor wskazuje bowiem, że „doradztwo finansowe to usługa polegająca na udzielaniu gospodarstwom domowym rzetelnych informacji na temat dostępnych rozwiązań finansowych (kredytowych, oszczędnościowych, inwestycyjnych i ubezpieczeniowych)” (str. 60). Nie wspomina on o kwestiach podatkowych, a uwzględnia inwestycyjne. Z kolei we wcześniejszej części pracy decyzje ubezpieczeniowe nie zostały wykazane jako typ decyzji finansowych. Wątpliwość budzi również pojęcie „rozwiązań finansowych”. Jakkolwiek potoczne jego stosowanie jest dopuszczalne, to jednak w przypadku konstruowania formalnej definicji wymagałoby przynajmniej doprecyzowania. Czy chodzi tutaj o produkty i usługi finansowe? Jeśli tak, to, czy produkty i usługi (rozwiązania) płatnicze również wchodzą w zakres doradztwa finansowego?

Rozdział trzeci został zatytułowany „Decyzje kredytowe gospodarstw domowych w Polsce na tle wybranych krajów w świetle badań wtórnych”. Umieszczenie tego rozdziału w strukturze pracy jest bardzo zasadne i stanowi pewne tło do dalszych rozważań, w szczególności do wniosków z badania własnego. Szczegółowa analiza zawartości rozdziału wskazuje, że rozdział ten powinien być raczej nosić tytuł „Sytuacja i wiedza kredytowa gospodarstw domowych w Polsce na tle wybranych krajów w świetle badań wtórnych”,

albowiem nie ma w nim mowy o podejmowaniu decyzji kredytowych, a jedynie o ich skutkach w rozumieniu wartości zadłużenia kredytowego. Ponadto, niektóre wnioski zawarte w tym rozdziale są zbyt uogólnione. Na przykład na str. 116 Autor pisze, że „poziom wiedzy finansowej w Polsce jest niższy od poziomu wiedzy finansowej w krajach rozwiniętych”, podczas gdy z tabeli 3.6 wynika, że Polska w przypadku niektórych zagadnień ma wyższe wartości niż m.in. Wielka Brytania, Niemcy czy Norwegia. Tym bardziej wniosek końcowy na str. 124 jest zbyt ogólny, ponieważ z danych wynika, że wiedza finansowa polskich gospodarstw domowych jest dość przeciętna, miejscami większa, a miejscami mniejsza niż gospodarstw domowych z innych krajów.

Rozdział czwarty zawiera opis doradztwa finansowego jako determinanty decyzji kredytowych gospodarstw domowych. W obrębie tego rozdziału kluczowym jest podrozdział 4.3, w którym przedstawione zostały wyniki badań światowych dotyczących związku między wiedzą finansową a poszukiwaniem i stosowaniem porad finansowych. Należy zauważyć, że wszystkie przytoczone badania mają charakter korelacyjny a nie eksperymentalny i na ich podstawie nie można wnioskować o wpływie. Jest to ewidentne nadużycie w zakresie interpretacji wyników. Ponadto, w zakresie interpretacji danych w rozdziale tym występuje pewna niejasność dotycząca zdania na str. 130 „w przeciwieństwie do kredytów hipotecznych, wartość kredytów gotówkowych (udzielonych – dop. MMS) przez banki (...) stanowiła w III kwartale 2018 roku 4,13 proc.”. Co jest przeciwnego w tym wyniku? Dodatkowo, czy wartości wskazane na wykresie na str. 128 są na pewno wyrażone w tysiącach? Oznaczałoby to, że ponad 13 milionów osób jest zatrudnionych jako doradcy finansowi w firmach pośrednictwa finansowego w Polsce, podczas gdy łączne zatrudnienie w Polsce wyniosło w tym czasie 16,62 miliona osób³.

Ostatni rozdział stanowi próbę skonstruowania modelu doradztwa finansowego jako zdeteminowanego przez czynniki ekonomiczne i pozaeconomiczne. Autor dość szczegółowo opisał metodykę badań, powiązał metody badawcze z celami i hipotezami pracy. Podstawowym narzędziem wykorzystanym do badania był kwestionariusz ankiety. W odniesieniu do metodyki badania pojawia się pytanie, jakie jest uzasadnienie wyboru województwa zachodnio-pomorskiego jako reprezentatywnego dla kraju? Autor pisze co

³ Informacja o rynku pracy w trzecim kwartale 2018 roku (dane wstępne), https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5475/12/35/1/kwartalna_informacja_o_rynk_u_pracy_w_trzecim_kwartale_2018.pdf (24.06.2019).

prawda, że województwo to „charakteryzuje się największym udziałem gospodarstw domowych posiadających zobowiązania kredytowe w ogólnej liczbie mieszkańców, a także największą liczbą osób z zaległymi zobowiązaniami na 1000 dorosłych mieszkańców” (str. 151). Z tabeli 5.2 wynika jednak, że procentowy udział gospodarstw domowych aktywnych kredytowo jest najwyższy w województwie wielkopolskim, lubuskim i dolnośląskim (53%). W tabeli tej znajduje się również opis kolumny, który jest co najmniej niejasny, a mianowicie „procentowy udział gospodarstw domowych aktywnych kredytowo w ogólnej liczbie gospodarstw domowych aktywnych kredytowo”. W dalszej części Autor prezentuje strukturę badanej próby i w tabeli 5.5 na str. 157 jako kryterium klasyfikacji podaje wiek, nie precyzując jednak kogo – gospodarstwa domowego czy głowy gospodarstwa domowego? Ponadto, na str. 165 liczone są statystyki dla zmiennych wykorzystanych w badaniu, w tym dla zmiennych wyrażonych na skali nominalnej lub porządkowej, które nie niosą właściwego przekazu, np. co oznacza średnia wartość na poziomie 2,83 dla miejsca zamieszkania. Autor wykorzystuje do zbadania korelacji współczynnik r-Pearsona. Jednak biorąc pod uwagę to, że niektóre zmienne wyrażone są na skali nominalnej lub porządkowej, korelacje między nimi powinny być ustalane za pomocą miar nieparametrycznych, np. V-Cramera lub τ -Kendalla⁴.

Nawiązując do celu pracy i sposobu przeprowadzenia badania własnego, użycie określenia „model wpływu” sugeruje, że badane będzie to, jakie decyzje będą podejmowane przez gospodarstwa domowe w przypadku korzystania z usługi doradcy finansowego i wtedy, gdy nie ma takiego wsparcia. W rozdziale 5.4 badane jest natomiast to, jaki jest związek między poszczególnymi czynnikami wewnętrznymi a faktem korzystania usług doradcy finansowego. Należy zatem stwierdzić, że na podstawie wyników badania nie można wnioskować o tym, **jakie** decyzje kredytowe podejmują gospodarstwa domowe korzystając i nie korzystając z usług doradców finansowych. Nie można również stwierdzić, czy gospodarstwa te są zadowolone z uzyskanego wsparcia, a zatem czy usługa doradcy finansowego okazała się pomocna czy nie. Tym bardziej, że uzyskane wartości wskaźników są niskie, czyli związek między zmiennymi jest słaby lub bardzo słaby.

W podsumowaniu na str. 185 Autor określił wkład własny w rozwój dyscypliny finansów i w punkcie pierwszym opisał go jako „Próbie budowy finansów osobistych poprzez połączenie wiedzy z zakresu doradztwa finansowego, z decyzjami gospodarstw domowych”.

⁴ P. Francuz, R. Mackiewicz, *Liczy nie wiedzą skąd pochodzą*. Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Stwierdzenie to jest bardzo niejasne. Czy Autor sugeruje w nim, że zbudował finanse osobiste? Czy i dlaczego połączenie tych dwóch elementów (doradztwo finansowe i decyzje gospodarstw domowych) ma stanowić elementy konstrukcyjne finansów osobistych? W mojej ocenie wkład własny Autora dotyczy przede wszystkim zbadania i opisanie sieci zależności między grupą wybranych czynników ekonomicznych i pozaeconomicznych a faktem korzystania z usług doradztwa finansowego oraz poziomem wiedzy finansowej, a także określenia poziomu wiedzy finansowej w wybranej próbie badawczej.

Konkludując rozważania zawarte w niniejszej recenzji należy uznać, że wybór tematyki rozprawy jest trafny. Jakkolwiek w niektórych momentach pojawiają się usterki, stwierdzenia kontrowersyjne czy nieprecyzyjne, to można przypuszczać, iż wynikają z pewnych uproszczeń i skrótów myślowych zastosowanych przez Autora i nie umniejszają ogólnej wartości pracy. Należy zaznaczyć, że praca dotyczy problematyki, która jest nadal stosunkowo słabo zbadana w wymiarze krajowym. W tym zakresie mgr Łukasz Mitek wykazał się dobrą znajomością literatury i ogólną dobrą wiedzą z zakresu finansów osobistych, ze szczególnym uwzględnieniem doradztwa finansowego. W pracy sformułowane zostały wnioski, które mogą znaleźć zastosowanie w działalności dotyczącej kształtowania usług doradztwa finansowego. Doktorant wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, co znalazło odzwierciedlenie w przeprowadzonym badaniu własnym przeprowadzonych analizach danych. Oryginalność rozwiązania problemu naukowego przedstawionego w pracy zawiera się przede wszystkim w sposobie przeprowadzenia badania oraz sformułowanych wnioskach i postulatach dotyczących zależności między wybranymi czynnikami a faktem korzystania z usług doradztwa finansowego.

Reasumując, recenzowana dysertacja, pomimo usterek i uwag, miejscami dyskusyjnych, jest ciekawym i bardzo aktualnym opracowaniem i odpowiada ustawowym wymogom stawianym rozprawom doktorskim zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie mgra Łukasza Mitka do publicznej obrony.

Opole, 24 czerwca 2019 r.